

Miloš Dokulil

1912–2002

- Hlavní oblastí zájmu: slovotvorba; klasický strukturalista.
- V roce 1931 začal studovat na Masarykově univerzitě v Brně. Spolu s ním studovali lingvista Alois Jedlička a literární vědec Josef Hrabák.
- Nadchl se pro studium latiny a řečtiny, češtiny i pro studium mnohých jazyků germánských, slovanských a románských.

- V roce 1936 odešel do Kodaně.
- V roce 1948 začal na pozvání Bohuslava Havránka pracovat v ÚJČ.
- Na univerzitě se pak vlivem svých učitelů přikláněl k Jevicovým intelektuálům sdruženým kolem časopisu Index. Byl nadšený čtenář Jindřicha Šimona Baara, Jakuba Demla, Jaroslava Durycha, Jana Čarka atd.
- Byl velmi nemocný a postupem času neviděl.
- Přestože moravský patriot, je pohřben na Strašnickém hřbitově v Praze.

- Po srpnu 1968 byl z funkce ředitele Ústavu pro jazyk český odvolán František Daneš, který byl tehdy hostujícím profesorem v Kolíně nad Rýnem, a Miloš Dokulil byl prezídiem Akademie vyzván, aby se ujal vedení ústavu. Nejprve to sice odmítl, ale pak na Havránkovo naléhání i naléhání jiných pracovníků ústavu prozatímní vedení ústavu přijal.
- Uvítal však, jak říkal, jako vysvobození, když ho ve funkci ředitele Ústavu vystřídal Karel Horálek.
- V době, kdy byly oslavovány Stalinovy stati o jazyce a jazykovědě, o nich Miloš Dokulil veřejně prohlásil, že pro jazykovědu neznamenaají nic nového.
- Přestože moravský patriot, je byl pohřben na Strašnickém hřbitově v Praze.

Stať K povaze vztahu slova a pojmu, věty a myšlenky (1958)

- 1958 *K povaze vztahu slova a pojmu, věty a myšlenky* (ve sb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, s. 108–112), patří k průkopnickým pracím, na jejichž konci byla MČ.
- Dotýká se problematiky vztahů slovní zásoba – gramatika, gramatika – sémantika, langue – parole, jazyk – myšlení.
- Stať je založena polemicky: vychází z jistých závěrů F. Trávníčka, které se týkaly vztahu slova a pojmu, věty a myšlenky. Trávníček předpokládal paralelismus slovo – pojem, věta – myšlenka.

Věta= výraz myšlenky, tj. myšlení jako *procesu*.

Naproti tomu slovo=výraz pojmu jakožto *výsledku myšlení*, týkajícího se jednotlivých předmětů.

- M. Dokulil tento paralelismus neodmítá, pouze ho *relativizuje* v tom smyslu, že slovo označuje za obvyklý, **dominantní**, specifický prostředek vyjádření pojmu a větu za obvyklý, **dominantní**, specifický prostředek vyjádření myšlenky. Příčinou relativity, která způsobuje, že pojem může nalézt svůj výraz nejen ve slově, ale i v syntagmatu (větném i nevětném), stejně tak jako ve spojení více vět, a naproti tomu může slovo vyjadřovat „méně“ než pojem, nebo naopak celou myšlenku, je skutečnost, že jak slovo, tak i věta jsou jazykové útvary vyčleněné na základě jejich formy, nikoli na základě funkce v jazykovém projevu.

Pojmenování a výpověď

- Dokulil zavádí koncepty **pojmenování** a **výpověď**. Jde o systémové struktury vymezené svou **funkcí** v jazykovém projevu.
- Odkazuje se tu na Mathesiův akt pojmenovací a usouvztažňovací.
- **Systém jazykových prostředků je vlastně výrazová paradigmatica forem, zatímco vše podstatné z hlediska funkčního se děje mimo tento systém, řekněme v teorii vyjadřování.**

- Na malé ploše jsou řešeny zásadní noetické, konceptuální i terminologické otázky.
- Dokulilova stať (viz výše) a Danešova stať *K významové a mluvnické stavbě věty* položily základy syntakticko-sémantického bádání v 60. a 70. letech u nás a vedly k lingvistickým postojům vyjádřených v MČ.

Teorie onomaziologických kategorií

- Vyložena v monografii *Teorie odvozování slov (Tvoření slov v češtině, I.* Praha 1962), přeložena také do polštiny.
- Odtud vedla cesta k originální, dnes obecně přijímané **teorii tvoření slov**, která byla v 60. letech velkým týmovým úkolem, jenž byl nakonec prezentován v relativní úplnosti v prvním svazku MČ.

Hlavní práce – dvoudílná monografie o české slovo tvorbě:

- *Tvoření slov v češtině 1 (Teorie odvozování slov)*, Praha 1962; spíše v rovině obecné lingvistiky
- *Tvoření slov v češtině 2 (Odvozování podstatných jmen)*, Praha, 1967; praktická; podává slovo tvorný rozbor téměř úplného materiálu současné spisovné češtiny

Onomaziologické kategorie

- Mutační
- Modifikační
- Transpoziční
- U Dokulila ještě – reprodukční (u sloves odvozených od citoslovcí; *cink* – *cinkat*, *bú* – *bučet*, *hrome!* – *hromovat* atd.);
- reflexivizace (specifický prostředek vnitroslovesného odvozování) – rozbít/rozbít se; umazat/umazat se (není součástí kategorií, ESČ).

Obsah, výraz, význam (Výbor z lingvistického díla Miloše Dokulila, I), 1997

- 1997 vydala Filozofická fakulta UK dvě knižní publikace *Obsah, výraz, význam (Výbor z lingvistického díla Miloše Dokulila, I a Miloši Dokulilovi k 85. narozeninám)*, které obsahují reprezentativní výběr jeho statí a pocty předem vybraných osobností M. Dokulilovi.

Vztah ke kodifikaci a češtině

- „Jsem vůbec toho názoru, že kodifikace by měla sestoupit s koturnů a méně přikazovat a zakazovat a více vykládat. Nikoli jen: toto je správné a ono nesprávné. Nýbrž: to či ono je v soudobé češtině zákonné, je noremní. To je obvyklé, častější. Tento tvar dosud převládá, je však postupně zatlačován živelně pronikajícím tvarem jiným, systémovým. Tento tvar je produktivní, onen neproduktivní. Tato vazba je progresivní, ona ustupuje. Apod. Kodifikace by tedy měla mít při své státnosti i jistou perspektivní hloubku.“ ([SaS 13, 1951, s. 130](#)).
- Toho dosáhla IJP.
- Dokulilův pojem „perspektivní hloubky kodifikace“ se stal evergreenem české teorie jazykové kultury.

Dokulilovy termíny

- Mnohé z pojmů a termínů, které Miloš Dokulil ve svých studiích uplatnil, jmenujme namátkou – pojmy-termíny onomaziologické a slovtvorné kategorie, slovtvorného typu, odvozovacího základu, slovtvorného formantu, slovtvorné produktivity a mnohé jiné, se jako málokteré z nově zaváděných pojmů nebo termínů staly rychle a trvale všeobecným majetkem české i zahraniční lingvistiky.